

Budapesti Levéltári Mozaikok

4. évf. (2022) 1. szám

DOI: ...

ISSN:

URL: <http://leveltarimozaikok.bparchiv.hu/2022/02/07/leveltari-mozaikok-58/>

NAGY JÁNOS

Pest város epreskertjei nyomában

A Terézváros központjában található, 1883-tól képzőművészeti mesteriskolával és műteremlakásokkal beépült és részben felparcellázott Epreskert nevében máig őrzi Pest szabad királyi város egykori epreskertjének emlékét. A Mária Terézia és II. József gazdaságpolitikája jegyében a selyemtermelés alapanyagául szolgáló selyemgubó készítéséhez elengedhetetlen és országszerte telepített eperfák a XX. század közepéig a magyar tájkép elmaradhatatlan elemének számítottak, mára viszont teljesen eltűntek közttereinkről, kertjeinkből. Jelen írás a Pest város gazdálkodásában marginális szerepet játszó, de városképi és városszépítési szempontból annál jelentősebb, 1771-ben létrehozott és többször áthelyezett pesti epreskertek történetébe enged bepillantást.

Kulcsszavak: Pest, epreskert, selyemhernyó tenyésztés, Józsefváros, Boráros János, Városerdő

A hétéves háború (1756–1763) befejezését követően, Mária Terézia nekikezdett a katonai kiadások miatt eladósodott Habsburg Monarchia pénzügyi helyzetének konszolidálásához, amelynek fontos eleme volt a Magyar Királyság anyagi teherbíró képességének növelése. Míg az osztrák örökös tartományok manufaktúra iparának növekedése az 1760-as években újabb fokozatra kapcsolt, addig a Magyar Királyság iparának, és kereskedelmének fejlesztése csak korlátozottan, a Lajtán túli tartományok iparának sérelme nélkül valósulhatott meg, illetve szerepe ipari nyersanyagok, esetleg félkész áru előállítására korlátozódott.¹ A selyemtermeléshez szükséges természeti adottságok itt kedvezőbbek voltak, mint a zordabb éghajlat-, és talajadottságokkal rendelkező cseh-osztrák tartományokban.² Az uralkodó már 1763. május 9-én utasítást adott kézjegyében (*Handbillet*) a selyemtermelés magyarországi fejlesztésére, amelynek elősegítésére elrendelte, hogy minden nagyobb kamarai uradalomban létesítsenek eperkertet.³ A hazai termelés fellendülését a protekcionista gazdaságpolitika is segítette, amely behozatali tilalommal sújtotta a külföldi selyemárúkat.⁴ A selyemgubókészítéstől a kormányzat képviselői azt várták, hogy az annak mikéntjét elsajátító lakosság számára jövedelmező mellékkeresetet biztosít, így hosszú távon növeli adózó-képességüket.

A bácskai és szlavóniai kamarai birtokokon elért sikereken felbuzdulva a magyarországi törvényhatóságokat, így a szabad királyi városokat az uralkodó 1765-től kötelezte arra, hogy segítsék elő a selyemtermelés helyi meghonosítását, és a selyemgubók mennyiségéről, a telepített eperfák számáról is évente táblázatos kimutatásokat küldjenek el a Helytartótanácsnak.⁵ Annak, hogy az uralkodói rendelet Pest városát is megmozgatta, az első levéltári nyoma a kormányiszervek felszólítására válaszképpen a városi tanács által megfogalmazott 1768. május 14-én írt jelentés. E szerint Pest városának még nincs saját eperkertje, noha ennek megvalósítására 1756 körül egy bizonyos Máté kapitány – a város dunai szigetét javasolva helyszíneként – már tervezetet is készített.⁶ A magisztrátus azzal védekezett, hogy lakói a gubókészítéshez nem értenek, a város határában nincs alkalmas termőtalaj és terület az ültetvény számára.⁷ Ennek ellenére a Magyar Udvari Kamara utasítására a város saját házipénztára (*cassa domestica*) terhére megkezdte az eperfacseteték beszerzését és lakosoknak való ingyenes kiosztását, akik ezeket a házaik előtt, kertjeikbe, majorságaikba ültették.⁸ A szükséges gyakorlati és elméleti ismeretek terjedését a kormányiszervek által az egyes városoknak és vármegyéknek küldött nyomtatott tájékoztatók segítették, így Sollenghi Károly, itáliai származású, Eszéken működő országos selyeminspektor könyve.⁹

¹ Eckhart 1922. 119–120. p.

² Kósa 1939. 125–126. p.

³ ÖStA FHKA KU, Kt. 432., Fasc. 7., subdiv. 3., No. 27. Mária Terézia gróf Johann von Herbersteinnek, a bécsi Udvari Kamara elnökének. Bécs, 1763. május 9.

⁴ Erre jó példa: BFL IV.1202.c Int. a.a. 4763. Magyar Királyi Helytartótanács rendelete. 1772. április 2.

⁵ Takáts 1994. 168. p.

⁶ Ez a terület feltehetőleg a mai Népszigettel azonos. Az eredetileg Káposztásmegyérhez tartozó sziget északi részét 1748-ban vásárolta meg Pest városa. Erre: Nagy 1975. 70., 288. p.

⁷ BFL IV.1202.c Int. a.a. 4364. Pest város tanácsának válaszfogalmazványa a Magyar Udvari Kamara és a Helytartótanács számára. 1768. május 14.

⁸ Uo. 1768. július 1. A Magyar Udvari Kamara rendelete. Másfél év múltán, 1768. október 8-án a város már arról ad hírt, hogy az elővárosokban, kertekben 278 nagyobb és 174 kisebb eperfa található.

⁹ Uo. A Helytartótanács 1768. március 3-i rendeletének melléklete.

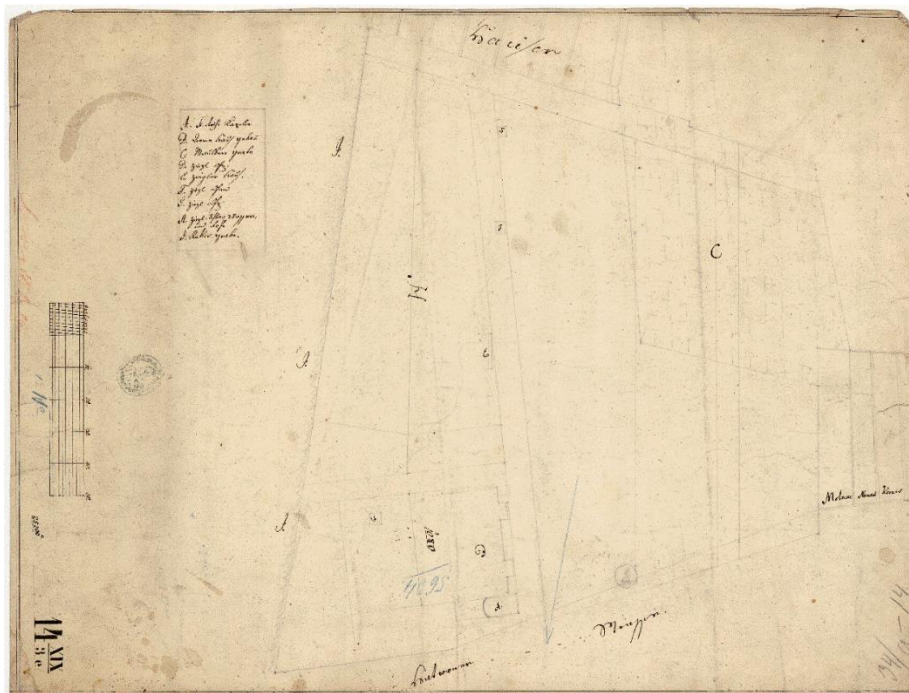
1. kép. Sallenghi Károly: *Uj-modi magyar selyem-ruha, az az: magyar, és hozzá-tartozandó országoknak a' selyem-ereztő bogárákból következő külön (!) hasznok, és gyarapítások (Pozsony, 1770), címlap. (<https://en.mandadb.hu/dokumentum/228428/RII113.pdf>)*

Az epreskert számára a tanács a Hatvani kapun kívül, a Szent Rókus-kápolnával szemközti téglavető céljára a pesti Invalidus Háznak bérbe adott és annak tisztjei által használt területet jelölte ki, ám annak visszaváltása a katonaság ellenállásába ütközött.¹⁰ A másfél éves huzavonát követően szállt vissza a nevezett 50 öl széles és ugyanekkora hosszú telek a városra, ahol a magisztrátus 1771. november 4-i tanácsülési határozatával létrehozta a városi epreskertet,¹¹ városi selyeminspektorrá a Magyar Kamara által korábban javasolt Lechner

¹⁰ Uo. A városi tanács levélfogalmazványa a Helytartótanácsához. 1770. augusztus 18., illetve ennek válasza: 1770. december 3., a város viszontválasza: uo. 1771. január 26.

¹¹ BFL IV.1202.a 34. köt. 337–338. p. A város epreskertjéről először egy 1771-es országos összeírás tájékoztat: Illéssy 1897. 328. p. Illéssy már ismert közlésével ellentétben az 1975-ben megjelent Budapest története vonatkozó kötet tévesen az 1770-es évek végére teszi az epreskert létesítését: Nagy 1975.63. p.

(máshol Lakner) Lászlót nevezte ki évi 200 forint fizetéssel.¹² A fennmaradt adatok szerint a selyeminspektor az itteni régi téglavetői házban kapott szolgálati lakást.¹³

2. kép. A Rókus kórház telkének befejezetlen térképvázlata, rajta C-vel jelölve a régi epreskert, 18. század vége. ([BFL XV.16.b.226/45](#))

A fennmaradt tabellák alapján a város 1772-ben már 3706 fával rendelkezett. A kimutatások szerint az előző év termése 13 font selyem volt Pesten. Ez részben a városi kertből, részben a lakosok által beváltott selyemgubóból származott. Az előállított selyem mennyisége rövid időn belül sokszorosára nőtt: a jelentések 1773-ban már 55, 1775-ben 103, 1777-ben 342 font selyem termeléséről adtak hírt. 1786-tól a táblázatok már egy újabb kertet is feltüntetnek, a Kecskeméti kapun kívüli régi temetőnél fekvőt, amelyet a város terjeszkedése miatt csak rövid ideig művelhettek.¹⁴ A két epreskertben összesen található fák száma 1787-ben már 15 872 volt.¹⁵ A nyersselyemnek az 1780-as évektől megszületett a helyi felvevőpiaca: a legtöbb selymet a hatóságok által megszabott áron az óbudai selyemmanufaktúrák, illetve Pest városában a Valero Tamás és István alapította, valamint a rövid ideig fennálló Lenner Tóbiás-féle selyemfonoda vásárolta fel.¹⁶ A lakosság körében hiányzó ismereteket az időközben elhunyt Lechner Lászlót 1785-től váltó Stolz János selyeminspektor szemléltető előadásokkal igyekezett pótolni, javasolta az iskolai tanítók selyemtermelési ismeretekbe való bevezetését és

¹² BFL IV.1202.c Int. a.a. 4364. A városi tanács választfogalmazványa a Helytartótanácsához (1772. január 18.). Lakner személyét 1771. július 16-án a Magyar Kamara rendeletben ajánlotta a város figyelmébe: Uo. 1771. július 16-i rendelet. Később a selyeminspektorok fizetését 150 forintra csökkentette a város.

¹³ BFL IV. 1202.pp 9. tétel. 6. altétel. No. 4. „Jegyzék a régi Hatvani-vonalon kívül levő epreskert és erdő művelési költségeiről” (1793. december 23.)

¹⁴ BFL IV.1202.c Int. a.m. 993. Stolz János 1786. évi jelentése. Ez a II. József rendeletére felszámolt temető a mai Kálvin tér és Lónyay utca sarkán állt.

¹⁵ BFL IV.1202.c Int. a.m. 1564. 1787. évi terméseredmények táblázata.

¹⁶ BFL IV.1202.c Int. a.m. 2549. I. Stolz János városi selyeminspektor jelentése. 1788. december 13.; az 1785. évi pesti manufaktúra-összeírás: BFL IV.1202.k 10. nagydoboz. Gyárakra, manufaktúrákra vonatkozó iratok.

a diákok tananyagába való beépítését.¹⁷ A selyeminspektor a leghetesebb tanítványok között uralkodói rendeletre 1 dukátos pénzjutalmat osztott,¹⁸ de ezzel sem tudta a lakosokat érdekeltté tenni a termelésben: a városban a kereskedelem, ipar és a földművelés is jobb kereseti lehetőségeket nyújtott, mint a csekély beváltási árú selyemgubó termesztése. Gyakori panasz, hogy a pestiek ugyan elültették a hatóságoktól kapott eperfákat, de nem fogtak selyemhernyó tenyésztésbe, ezért ezeket a lakosokat arra kötelezték, hogy a termelt és lemetszett eperfalombokat adják át gubókészítésre is vállalkozó lakosoknak.¹⁹ A saját kertjeikben selyemgubót termelő és a selyeminspektor tanfolyamára járó pestiek között feltűnően sokan voltak a nők, polgárfeleségek.²⁰

3. kép. Balla Antal: Pest belterületének kataszteri 1785. évi térképének részlete, a Rókus-kápolna, a téglavető és az epreskert ábrázolásával ([BFL XV.16.b.221/1](#))

¹⁷ Stolz János pesti polgárcsaládba született, később Ócsán lett postamester. Autodidakta módon, szakkönyvekből tanulta ki a selyemkészítést, Ócsán a Teleki grófok, majd több módos pesti polgár (így Hülf Bálint pesti bíró) epreskertjét is ő telepítette, tanácsokat adott a selyemgubó készítésével kapcsolatban. Tisztségét 1802-ig töltötte be. Életére: BFL IV.1202. k Selyemtermelés, selyemhernyó tenyésztés. A városi tanács feliratának fogalmazványa és az ehhez tartozó mellékletek. 1785. október 21.

¹⁸ BFL IV.1202.c Int. a.m. 2549. A pesti kamarai adminisztráció rendelete. 1787. november 30.

¹⁹ BFL IV.1202.c Int. a.m. 2549. I. Stolz János városi selyeminspektor tervezete a selyemtermelés fellendítésére. 1788. december 5.

²⁰ Stolz 1788. évi tanítványai mind nők voltak (11-en), és Stolz selyeminspektori posztra való ajánlói között több polgárasszony nevét találjuk, akik maguk is telepítettek kertjükbe eperfákat és foglalkoztak selyemhernyó tenyésztéssel. Tanítványai névsorát lásd: BFL IV.1202.c Int. a.m. 2549. Stolz János inspektor jelentése, 1788. december 13. (B. melléklet).

A Józsefváros házainak és majorságainak terjeszkedésével a régi epreskert a városfejlődés gátjává vált, ezért határozta el a városi tanács 1793 decemberében a kert áthelyezését és a régi kert területének árverés útján történő eladását.²¹ A kiküldött tanácsnokok új helyszíneként az ún. Városerdő térnek nevezett térséget javasolták,²² ahol már állt egy szobakonyha-kamrás beosztású ház, amely véleményük szerint a csősz lakásául szolgálhatna. A terület alkalmasságát az eperfa telepítésre az is bizonyította, hogy állt már itt néhány magányos eperfa. A szükséges kút fúrása, a terület körbeárkolása mellett szükség volna egy vízelvezető árok ásására, amely a terület középső részén levő felhalmozódó belvíz levezetésére szolgálna – állt a kiküldött biztosok jelentésében.²³

Az áttelepítést a tanács 1794. január 15-i határozatában rendelte el, ennek költségeit pedig az itt található facsemeték kiárusításából gondolta fedezni.²⁴ A költöztetés lebonyolításában és az epreskert következő évtizedeinek történetében kiemelkedő szerepet játszott Boráros János (1756–1834) városbíró, aki hivatali pályája során végig szívén viselte a kert fejlődését.²⁵ Az 1797. évi táblázat már 3500 darab egy-, 2100 darab kétéves fát mutatott ki a kertben.²⁶ A tereprendezés még évekig eltartott, ekkorra a Városerdő területéből a polgárság számára kiszakított szőlőskertek vették körbe az epreskertet, amelynek a tanács véglegesen 1800-ban 6000 négyszögölben jelölte meg a területét, és ekkor határozott kút létesítéséről, továbbá egy új csősz- vagy kertészház felépítéséről.²⁷ E ház felépítéséből adódó túl magasra taksált költségvetést és tervet végül a véleményezési jogkörrel rendelkező Gazdasági Bizottmány költségkímélési okokból nem támogatta,²⁸ csak egy szerszámos kamra létesítését javasolta. A végső szót kimondó tanács így három év huzavona után csak a már meglévő épület használható állapotba hozásához járult hozzá.²⁹ Az épület műszaki állapota a sokáig halogatott kivitelezés idejére annyira leromlott, hogy 1804-ben a már meglévő házat lebontották és új helyre áthelyezve a városi kőbányából hozott kőből építették újjá.³⁰

²¹ BFL IV. 1202. pp 9. tétel, 6. altétel, No.4. 1793. december 18-i tanácsülési jegyzőkönyv kivonata (Boráros János és Pasquall Antal 1793. december 27-i jelentésének melléklete). A kiürített telket 1795. május 30-i tanácsülési határozat (2207/1795.sz.) szerint értékesítése megtörtént, a telket Kemnitzer János vette meg. Erre: BFL IV.1202.a 76. kötet. 752. p.

²² Ez a Terézvárosban a mai Epreskert területén, de annál nagyobb területet jelentett.

²³ BFL IV. 1202. pp 9. tétel, 6. altétel, No.4. Boráros János és Pasquall Antal 1793. december 27-i jelentése.

²⁴ BFL IV. 1202.a 74. kötet. 54. p. 1794. január 15., 252-253.p. 1794. március 12. Az áthelyezésről szóló tanácsi határozatot említi: Gárdonyi 1930. 153. p.

²⁵ Ő kezdeményezte ugyanebben az időben a szomszédos Városliget közparkká alakítását is: Katona 2000. 54–55.p.; Siklóssy 2015. 178–179. p.

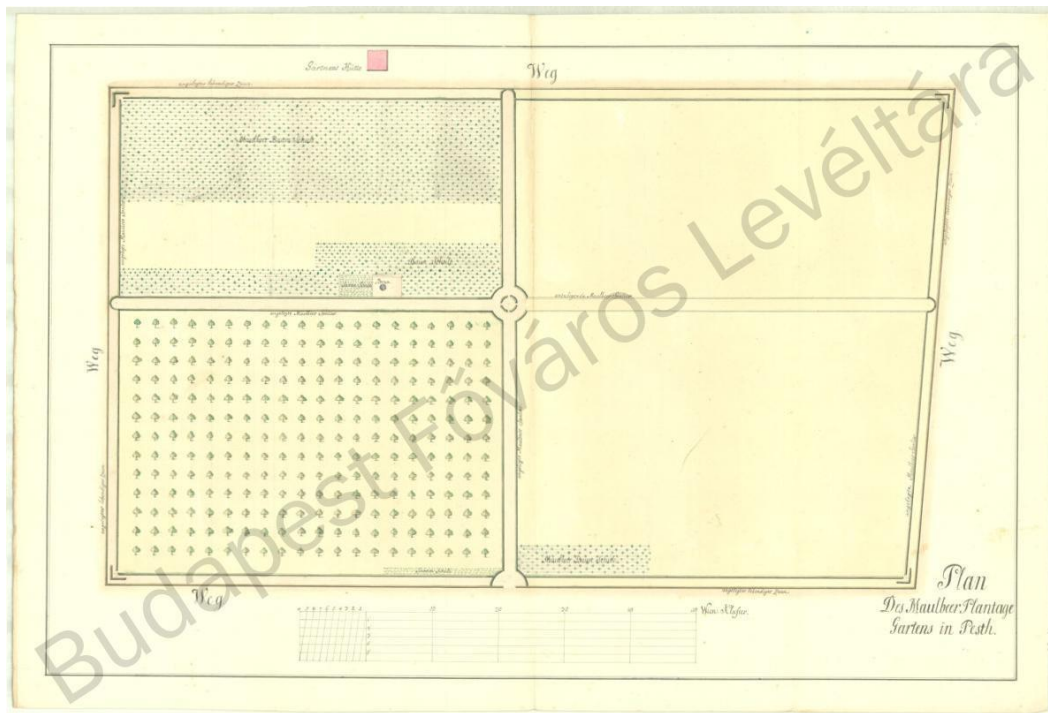
²⁶ BFL IV.1202.c Int. a.m. 2549. I. 1797. évi táblázat. Stolz János 1798. december 19-i jelentése.

²⁷ Uo. Boráros János és Schalkhart Ferenc Antal jelentése a pesti epreskert ügyében és ennek mellékletei. 1800. március 26.; 1800. június 23. Egy későbbi forrás ennek ellentmondva, 9481 négyszögölben adja meg a kert nagyságát: uo. Wagner Ignác selyeminspektor jelentése, 1803. október 20.

²⁸ Uo. Költségvetés az Zitterbarth Mátyás építőmester által tervezett házhoz. 1800. június 23. A költségvetést ismételtelen benyújtotta Pasquall Antal jelentésében. 1802. november 27.

²⁹ BFL IV.1203. A Gazdasági Bizottmány jegyzőkönyve 581/1802. 1802. december 3-i ülése és a városi tanács 1803. június 1-i határozatának kivonata.

³⁰ BFL IV.1202.c Int. a.m. 2549. II. Wittmässer Mátyás tanácsnok 1804. május 26-i jelentése, és a városi tanácsi erről szóló 1804. május 28-i határozata: BFL IV.1202.a 107. kötet. 494–495. p.

4. kép. Az Epreskert telepítési tabellája a 19. század elejéről (BFL XV.17.b 314.14.)

A kert történetében új korszakot hozott 1802-től Wagner Ignác, ráckevei kamarai inspektor bérletének időszaka.³¹ Ez idő alatt az epreskert lassú pusztulásnak indult és funkciója is fokozatosan átalakult. Ekkorra vált nyilvánvalóvá, hogy a terület belvízjárta jellege, nedves talaja miatt nem kedvez az eperfák fejlődésének, hamarosan nemcsak az eperfák, de az így innen kinyerhető selyemgubók mennyisége is csökkent.³² Wagner innovatívan próbálta a kertet hasznosítani, több albérlőnek adta tovább, pl. Steiner József kertész káposztát termesztett a területen.³³ A pusztuló, a vallomások szerint elgyepesedő és nem a szerződésben előírt módon hasznosított kert láttán a városi hatóságok konfliktusa állandósult Wagnerrel, Boráros János már 1805-ben az inspektor leváltását követelte hanyagsága miatt.³⁴ A megoldatlan helyzetet látva merült fel az epreskert Városligetbe való áthelyezésének gondolata: mind az egyes városi hatóságok, mind Wagner is időről időre előálltak ezzel a javaslattal,³⁵ de a tervek ezúttal is nehezen jutottak el a megvalósulásig.³⁶ A selyeminspektor legutoljára 1812-ben, a Liget új gazdájához, a Szépítési Bizottmányhoz folyamodott, amelynek ellenállásán megtört ez a kezdeményezés.³⁷ Wagner bérletét a város 1815-ban önkényesen, az előírt bérleti idő lejárta előtt elvette, amellyel újabb elszámolási vitát generált.³⁸

³¹ Az eredetileg huszonöt évre kötött szerződés 1802. szeptember 29-én lépett életbe. Wagner mellett eredetileg a másik bérlő, Martinelli Antal volt, aki nem sokkal később lemondott bérlői jogairól: BFL IV.1202.c Int. a.m. 2549. II. Pasquall Antal 1803. január 10-én kelt jelentése és ennek melléklete a 1802. szeptember 29-i szerződés.

³² Uo. Blaskovics József jelentése, 1808. március 15. és Veidinger János polgármester, illetve Koller János tanácsos jelentése, 1816. szeptember 28.

³³ BFL IV.1202.c Int. a.m. 2549. Pest város tanácsa a Szépítési Bizottmányhoz. 1816. április 9.

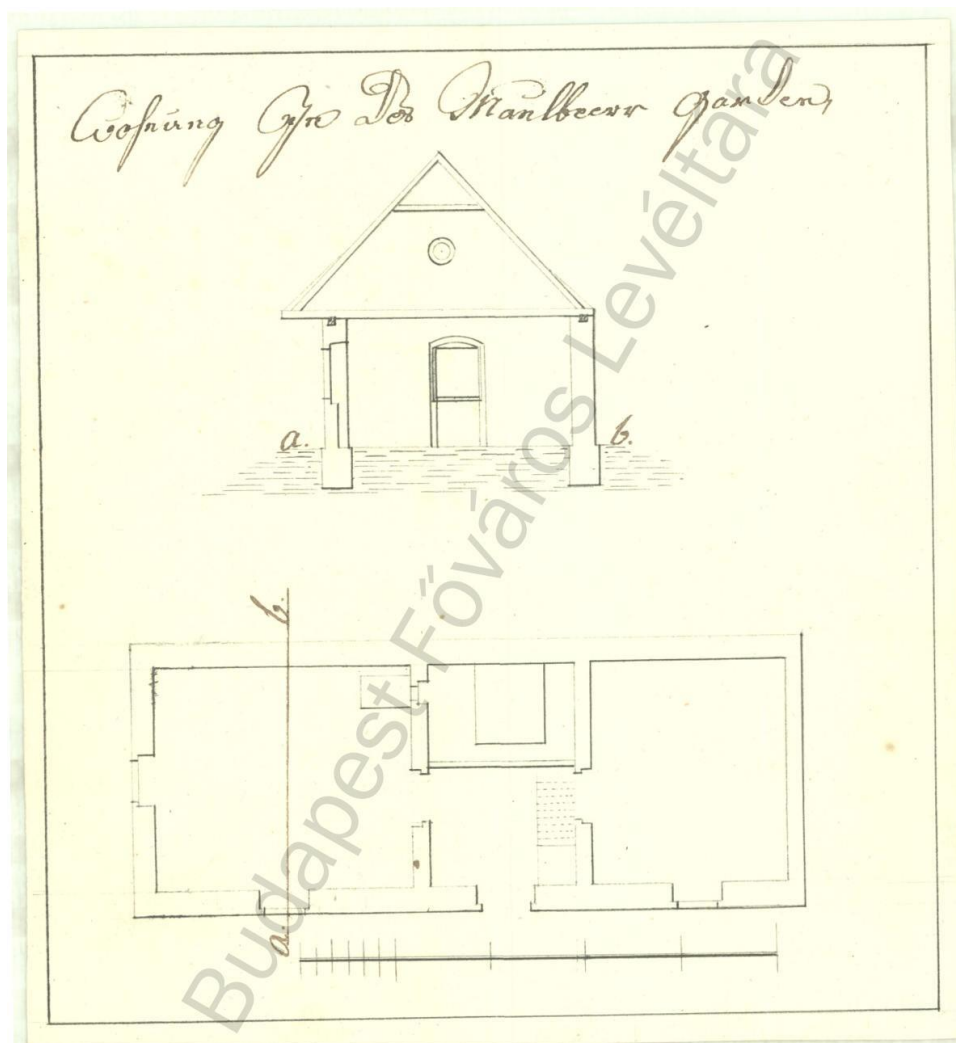
³⁴ BFL IV.1202.c Int. a.m. 2549. Boráros János jelentése a városi tanácshoz. 1805. július 26.

³⁵ Wagner első javaslata ezzel kapcsolatban: uo. 1804. június 10-i jelentése.

³⁶ Uo. Gabler János városgazda jelentése, 1808. március 5.

³⁷ BFL IV. 1207.b SZB 825.

³⁸ A vita a fennmaradt iratok tanúbizonysága szerint 1818-ig tartott. Erre ld.: BFL IV.1202. c Int. a.m. 2549. Németh János királyi jogügyigazgató levelei 1817. augusztus 16., 1818. április 23., 1818. november 28.

5. kép. A tervezett epreskerti kertész- vagy csőszház terve, 1800 (BFL XV.17.b 314. 13.)

Az epreskert saját kezelésbe vételét követően a városi tanács a Városliget délkeleti részén egy nagyjából tízholdas területet jelölt ki az új epreskert számára, amelyet korábban Ignaz Schenk birtokolt. Schenk korábban festőnövény (festőbuzér) termelésével foglalkozott itt, és bérelte a földdarabot a várostól. A Magyar Kamara rendeletére a városi tanács első lépésben még 1817 nyarán rendelkezett a telek városi kézbe vételéről.³⁹ A városi tanács – a Gazdasági Bizottmány javaslata alapján – 1819. április 19-én határozott az epreskert áthelyezéséről, az új ültetvény négy részre való felosztásáról és a talaj fokozatos előkészítéséről, továbbá a kert házilag történő műveléséről.⁴⁰ A régi epreskert fának elárverezése és az itteni eperfák áthelyezése 1821–1822 folyamán zajlott le.⁴¹ Innentől kezdve a fennmaradt források „rég”-ként emlegetik a városi díszfa csemetekertté alakuló, ma is Epreskertként emlegetett létesítményt, és különböztetik meg a Schenk-féle telken, közvetlen a Városliget szomszédságában fekvő immáron „új”-nak hívott epreskerttől.

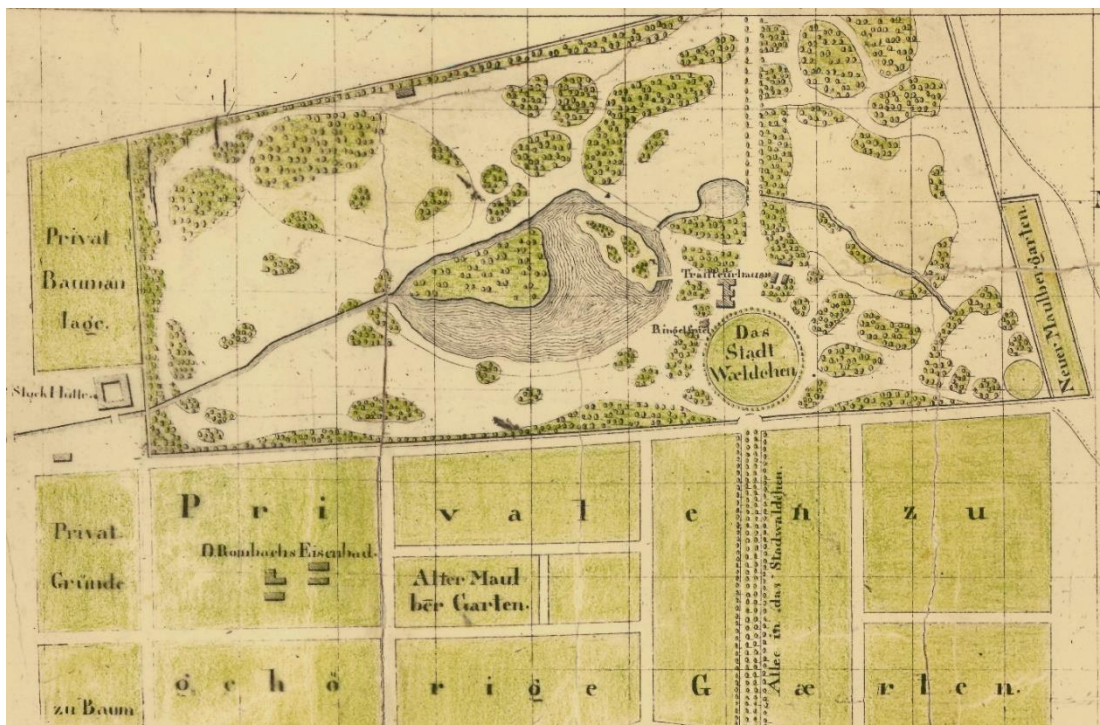
Wagner példája nyomán a városi tanács maga is a városi epreskert többirányú fejlesztését célozta meg, annak ellenére, hogy a szabad királyi városok selyemtermelésbe való

³⁹ Uo. Magyar Kamara rendelete Pest városához, 1817. május 21. és az 1817. június 18-i városi tanácsülési jegyzőkönyv kivonata.

⁴⁰ Uo. A 1819. április 19-i tanácsülési jegyzőkönyv kivonata, és a Gazdasági Bizottmány április 16-i ülésének (213/1819.) kivonata.

⁴¹ Uo. A városi tanács jelentése a Helytartótanáchoz, 1823. február 5.

aktívabb bevonásáról a felettes kormányzervek elméletben ekkor sem tettek le.⁴² A Wagner-bérletét követő viszonyokat megvilágító helyszíni szemle jegyzőkönyve szerint a régi epreskert területének egy részét a magisztrátus platánnal ültette be, míg másik részét kaszálónak használta.⁴³ Ezen kívül idővel a városi tanács az eperfák helyére, illetve mellé az itteni viszonyokhoz jobban alkalmazkodó díszfákat (így nyár-, gesztenye- és akáccsemetéket) telepített, melyek a városi közterekre, alléokra, illetve a város határába szélfogóként kerültek kiültetésre a későbbiekben.⁴⁴ A köztéri fapótlásra annál inkább volt szüksége Pestnek, mert mint Podmaniczky Frigyes visszaemlékezéséből is ismert, 1830 telén, a városligeti fasor fáit kivágták, hogy ezeket a városi szegénység között tűzifaként osszák szét.⁴⁵ Boráros Jánosnak két későbbi jelentéséből derül ki, hogy a város tűzifa-szükségletének részleges kielégítését is szolgálhatták a két epreskertben vágásra érett fák, továbbá a nyárfa rendszeres eladásával a város maga is bevételre tehetett szert. Az új epreskert egy részét Boráros javaslatára körtefával ültették be. Ezeket a városi elítéltek munkájával tervezték megművelni.⁴⁶

6. kép. Joseph Dorffinger: Pest belterületének áttekintő térképe a Városligettel, rajta a régi és az új epreskert ábrázolásával ([BFL XV.16.b.221/6](#))

Az új kerthez szükséges infrastruktúra kiépítése a forrásszűke miatt vontatottan haladt: 1818-ban rendelkeztek a kút létesítéséről, de a Zitterbarth Jánossal készített terv alapján megvalósítandó csőszház építését pénzihiány miatt elhalasztották.⁴⁷ A terv megvalósítása 1822–

⁴² A Helytartótanács például a korszakban háromszor is (1802-ben, 1807-ben, 1822-ben) kibocsátott rendelkezést a selyemtermelés emelése ügyében. Erre: Takáts 1994. 170. p.

⁴³ BFL IV.1202.c Int. a.m. 2549. Magyar Kamara átirata Pest városához (1816. október 23.), benne a kiküldött bizottság szeptember 19-i jelentése.

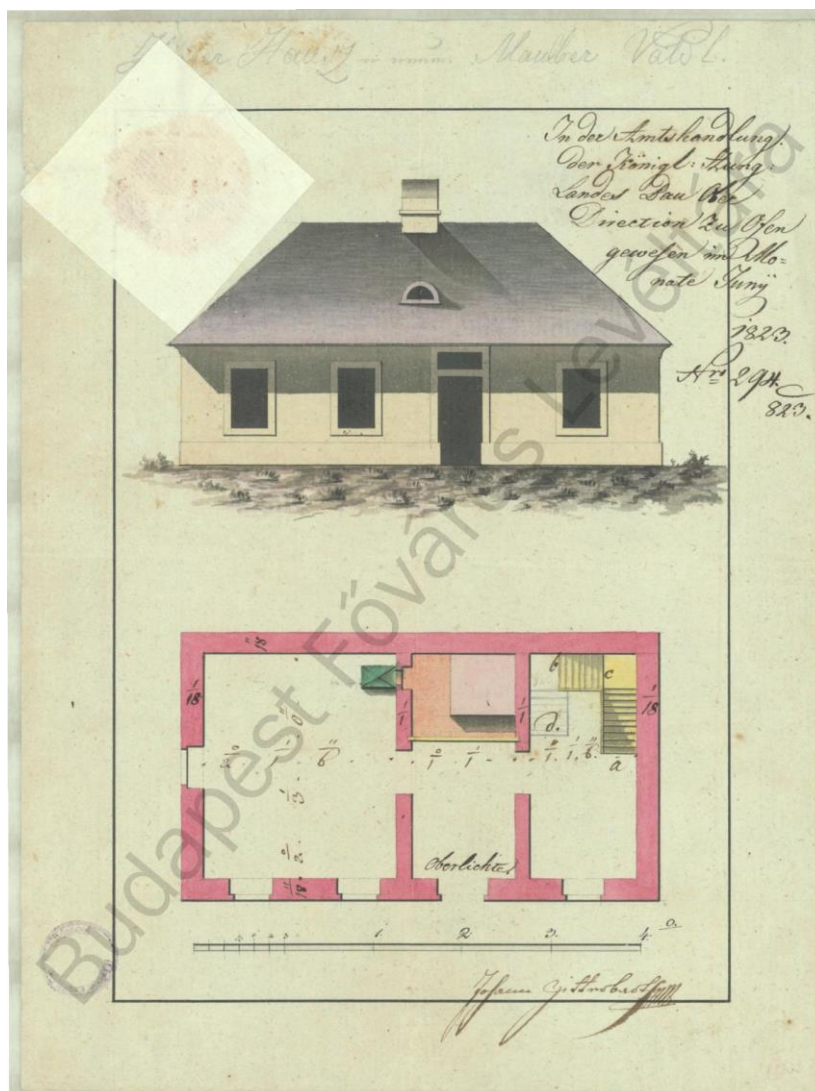
⁴⁴ Uo. 1816. július 13. Pest város jelentése a Magyar Kamarához, és 1829. május 15-én a választott polgárság által faültetés ügyében kiküldött bizottság jelentése.

⁴⁵ Podmaniczky 1887. 28. p.

⁴⁶ BFL IV.1202. c Int. a.m. 2549. Boráros János két betérjesztése a tanácshoz, 1827. november 4., 1830. április 23., a körte termeléséről: uo. a városi tanácsülési jegyzőkönyv kivonata, 1827. november 24. (7908/1827.sz.)

⁴⁷ BFL IV.1203. Gazdasági Bizottmány 1818. február 27-i jegyzőkönyve, 101/1818. sz.

23 folyamán ismét napirendre került, ám arra hivatkozva, hogy az eperkerti csőszök Strassenreiter András józsefvárosi bíró közeli szőlőkben levő házacskájában kapnak szállást, nekik külön házat építeni felesleges, így a Gazdasági Bizottmány és a választott polgárság testülete az ötletet ismét megvétózta.⁴⁸

7. kép. Az „új eperkerti”-be tervezett, Zitterbarth János szignójával ellátott csőszház terve, 1823. (BFL XV.17.b 314. 15/a.)

A selyemhernyó-tenyésztés egyfajta utóvirágzását hozta magával az 1840-es évek. Az eperkertet 1841-től bérlő itáliai származású Battisti Józsefnek⁴⁹ és a reformkori közszellemnek köszönhetően a magánszemélyek kedve és érdeklődése megnőtt az eperfaültetés és a selyemtermelés iránt.⁵⁰ A selyemtermelés magyarországi propagálását ebben az időben a témának külön könyvet (*A selyemről*, 1840) szentelő Széchenyi István gróf és Bezerédj István

⁴⁸ BFL IV.1203 7. kötet, 1128/1824, és a választott polgárság levele a Gazdasági Bizottmánynak, 1824. november 29.: BFL IV.1202.c Int. a.m. 2549.

⁴⁹ BFL IV.1202.c Int. a.m. 2549. Pest város tanácsa a Helytartótanáchoz Battisti József szerződésének jóváhagyása ügyében, 1841. július 10.

⁵⁰ A pesti fejleményekre lásd az erről szóló 1850. február 10-i jelentést: BFL IV.1202.c Int. a.m. 2549.

indították el, akik birtokaikon epreskertet, megyéjükben külön selyemtermelési egyesületet alapítottak.⁵¹

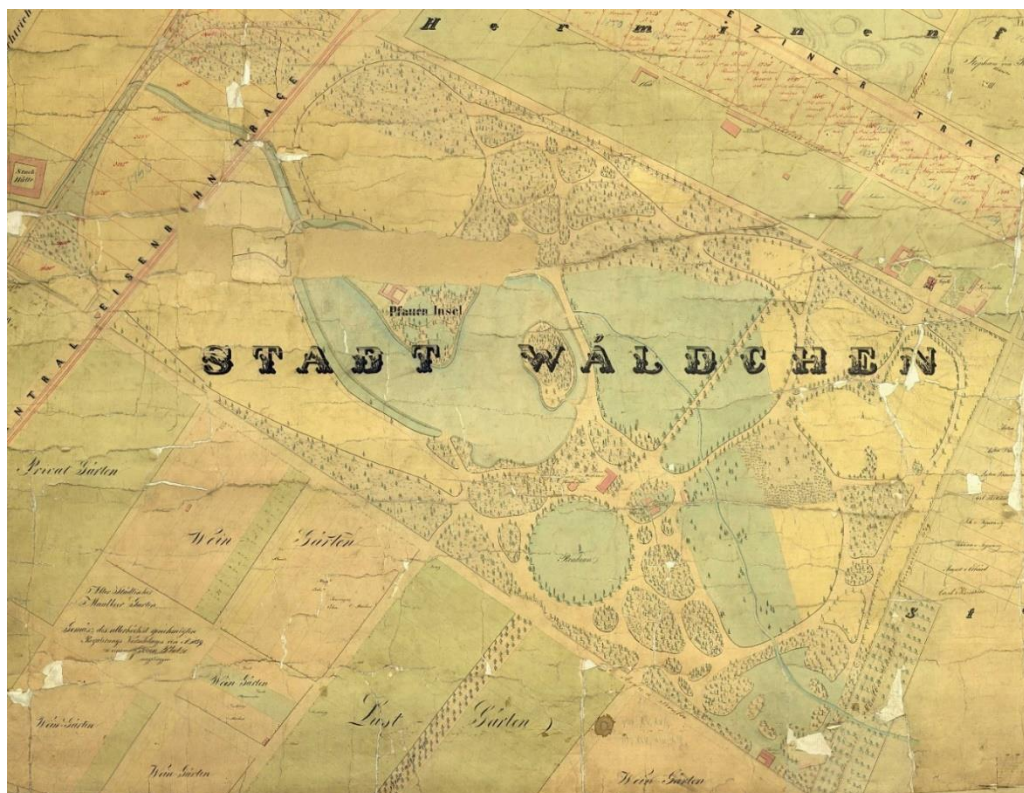

8. kép. [Gróf Széchenyi István: Selyemrül \(Pest, 1840\)](#) (Reprint)

A modern nagyvárossá váló Pesten egy 1850-es jelentés tanúsága szerint már egyre kevesebb tere maradt a selyemtermelésnek, ezt bizonyítja, hogy az éves termelés – noha az eperfalevelet a Pest melletti szentlőrinci pusztáról is szállították – a korábbiaknak csak töredéke volt: 40–60 font között ingadozott. A hazai csekély feldolgozóiparnak köszönhetően az így előállított nyersselymet is bécsi nagykereskedők vásárolták fel. Nagy károkat tettek a pesti eperfákban a szabadságharc hadműveletei és a katonaság átvonulásai 1849 folyamán. A leírás készítői a selyemgubó előállítás hátramaradottságának egyik fontos okaként továbbra is a lakosság e téren való tudatlanságát és szorgalmának hiányát emelték ki.⁵²

⁵¹ Für–Pintér 1989. 310–312. p., Takáts 1994. 171. p.

⁵² BFL IV.1202.c Int. a.m. 2549. 1850. február 10-i minisztériumnak küldött jelentés.

9. kép. Erhard Ágoston: A Városliget és környékének (a mai Hungária körút–Nagy Lajos király útja–Gyarmat utca közötti terület) szabályozási, telekosztási terve, rajta a régi és az új Epreskert ábrázolásával. ([BFL XV.16.b.229/12](#))

Össességében az 1771-ben Józsefvárosban létrehozott, majd a Terézváros peremén található Városerdőbe 1794 táján áttelepített, később 1819-ben a Városliget mellé áthelyezett epreskertek története rávilágít, hogy e kertek – noha Mária Terézia és II. József gazdaságpolitikájának jegyében, a központi kormányhatóságok kezdeményezésére és rendeletei nyomán jöttek létre – művelésük a későbbiekben mégis szervesen beilleszkedett a városgazdálkodás többi ágába. A magyar selyem számára kedvezőtlen gazdaságpolitikai fordulatot, I. Ferenc (1792–1835) trónra lépését követően az 1790-es évektől a selyemgubó előállítás is egy időre lehanyaglott.⁵³ A kerteknek azonban faiskolákként a reformkorban városszépítési jelentőségük is lett, miként ez más városokról, így például Székesfehérvárról és epreskertjéről is elmondható.⁵⁴ Az addig árokkal és sövénykerítéssel határolt régi epreskert nagyközönség számára való megnyitásának, átjárhatóvá tételének a Szépítési Bizottmány által készített 1839-es javaslata is jelzi, hogy – a városrendezés objektív szükségletei mellett – a kert egy formálódó nagyvárosban már rekreációs értékkel is bírt a természeti környezettől egyre inkább elszakadó városiak számára.⁵⁵

⁵³ Kósa 1939. 178. p.

⁵⁴ Egy jól feldolgozott példa: Kállay 1989. 134–136. p.

⁵⁵ BFL IV.1207.a 2283/1839. 1839. október 6-i ülés, és az ezzel kapcsolatos felmérő munkáról: BFL IV.1207.b SZB 8423.

Levéltári források

Österreichisches Staatsarchiv, Finanz-, und Hofkammerarchiv, Kommerz-Ungarn (ÖStA FHKA KU)

Budapest Főváros Levéltára (BFL)

- IV.1202.a Pest Város Tanácsának iratai. Tanácsülési jegyzőkönyvek, 1688–1872.
- IV.1202.c Pest Város Tanácsának iratai. Rendeletek és felterjesztések (Intimata, mandata et repraesentationes), 1687–1847.
- IV.1202.k Pest Város Tanácsának iratai. Vegyes céh-, és iparügyek, 1742–1870.
- IV. 1202. pp Pest Város Tanácsának iratai. Lajstromozatlan tanácsi iratok, 1709–1873.
- IV.1203 Pest Város Gazdasági Bizottmányának iratai, 1802–1873.
- IV.1207.a Pest Város Szépítési Bizottmányának iratai. Jegyzőkönyvek, 1808–1858.
- IV.1207.b Pest Város Szépítési Bizottmányának iratai. Iratok, tervek, 1804–1861.

Felhasznált irodalom

- Eckhart 1922. Eckhart Ferenc: *A bécsi udvar gazdasági politikája Magyarországon Mária Terézia korában*. Budapest, 1922.
- Für–Pintér 1989. *Magyar Agrártörténeti Életrajzok. R–ZS*. Szerk.: Für Lajos–Pintér János. Budapest, 1989.
- Gárdonyi 1930. Gárdonyi Albert: Városszépítési törekvések Pesten József nádor előtt. In: *História* 3. (1930). 7–9. sz. 153–160. p.
- Illéssy 1897. Illéssy János: A selyemtenyésztés állapota Magyarországon 1771-ben. *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle* 4.(1897) 321–330. p.
- Katona 2000. Katona Csaba: Boráros János a pesti várospolitikában. *Honismeret*. 28. (2000) 2. sz. 52–56. p.
- Kállay 1989. Kállay István: *A városi önkormányzat hatásköre Magyarországon 1686–1848*. Budapest, 1989.
- Kósa 1939. Kósa János: A budapesti selyemipar kialakulása. In: *A Klebelsberg Kunó Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve* 8. (1939) 125–178. p.
- Nagy 1975. Nagy Lajos: Budapest története 1686–1790. In: *Budapest története III. A török kiűzésétől a márciusi forradalomig*. Budapest, 1975. 29–254. p.
- Podmaniczky 1887. Podmaniczky Frigyes: *Naplótöredékek 1824–1886. I*. Budapest, 1887.
- Siklóssy 2015. Siklóssy László: *Repülőhíddal a Városligetbe*. A bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta Hídvégi Violetta. Budapest, 2015.

Takáts 1994. Takáts Rózsa: Adalékok a magyarországi selyemhernyó-tenyésztés történetéhez. In: *A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei 1992–1994*. Budapest, 1994. 163–194. p.

Impresszum
Budapesti Levéltári Mozaikok

A kiadó neve: Budapest Főváros Levéltára
A kiadó székhelye: 1139 Budapest, Teve u. 3-5.
Felelős kiadó: Dr. Kenyeres István főigazgató

Főszerkesztő: Dr. Simon Katalin
Szerkesztőség: Fazekasné Dr. Toma Katalin, Dr. Fehér Csaba, Dr. Garami Erika, Dr. Ternovác
Bálint, Dr. V. László Zsófia, Tóth Gergely (technika- és honlapfelelős)

A szerkesztőség elérhetősége: 1139 Budapest, Teve utca 3-5.; 1554 Budapest, Pf. 41.
e-mail: mozaikok@bparchiv.hu